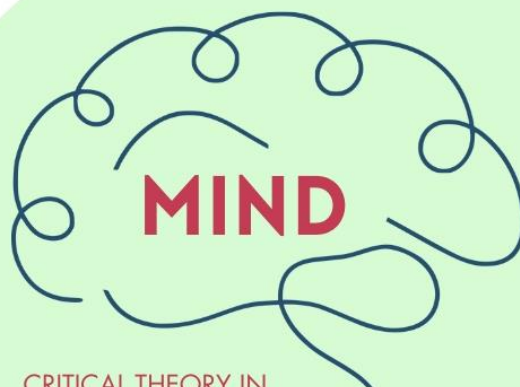

IO2. Suaugusiųjų švietimo programų ir dokumentų analizės ataskaita

AUTORIAI

KOORDINATORIAI: ARŪNAS BĖKŠTA,
VILIJA LUKOŠŪNIENĖ

TYRIMO KOMANDA: ARŪNAS BĖKŠTA,
VILIJA LUKOŠŪNIENĖ, SARMITE PILATE,
INGRĪDA MURAŠKOVSKA, GEORGIANA
PASCU, DIANA DUMITRU, SANJA ČOP,
IVANA ROSANDIĆ

CRITICAL THEORY IN
ADULT EDUCATION PRACTICE:
EMPOWERMENT FOR CRITICAL ACTIONS

Turinys

Išvadas.....	3
I. Tarptautiniai dokumentai	3
1.1. Kritinis mąstymas ir dezinformacija.....	3
1.2. Kritinis mąstymas ir aktyvus pilietiškumas.....	4
1.3. Kritinis mąstymas ir įgūdžiai bei kompetencijos	5
1.4. Kritinio mąstymo kompetencijų sistema, sudaryta remiantis ES Rekomendacijos dėl pagrindinių visą gyvenimą trunkančio mokymosi kompetencijų aprašymais	6
II. Nacionaliniai teisės aktai ir politikos dokumentai	6
2.1. Nacionaliniai teisės aktai.....	6
2.2. Politiniai dokumentai.....	7
III. Programos ir projektai.....	9
3.1. Kritiniam mąstymui skirti ES projektai.....	9
3.2. Kritinio mąstymo mokymo programos	11
3.3. Kritinio mąstymo projektų ir mokymo programų temos	12
Išvados.....	14

IO2. Suaugusiųjų švietimo programų ir dokumentų analizės ataskaita.

Įvadas

Kiekvienos partnerių šalies suaugusiųjų švietimo dokumentų ir esamų programų bei praktikos analizė apibendrina situaciją, kiek dėmesio dokumentuose kritiniam mąstymui (KM) skiriama ir parodo, į ką reikėtų atkreipti dėmesį kuriant praktines priemones.

Suaugusiųjų švietimo programų ir dokumentų analizės ataskaitą sudaro 3 skyriai:

I. Tarptautiniai dokumentai, II. Nacionaliniai teisės aktai, III. Mokymo programos ir projektai.

Tarptautinių dokumentų analizėje apžvelgiama, koks požiūris į kritinį mąstymą vyrauja Europos ir pasaulio švietimo politikoje, kritinio mąstymo ugdymo svarba visuomenėje ir suaugusiųjų švietimo vaidmuo.

Nacionalinės teisės aktų analizė parodo, kaip kritinio mąstymo problemą supranta nacionalinio lygmens politikai ir kaip kritinio mąstymo skatinimo idėjas paverčia veiksmais.

Programų ir projektų analizė suteikia konkrečios informacijos ir idėjų, kaip sukurti universalų neformaliojo švietimo suaugusiųjų KM plėtros modelį.

I. Tarptautiniai dokumentai

1.1. Kritinis mąstymas ir dezinformacija

ES dokumentuose kritinis mąstymas pripažįstamas kaip pagrindinė priemonė kovai su dezinformacija, kuri laikoma didele grėsme visuomenei.

2022 m. dezinformacijos praktikos kodeksas¹ atkreipia dėmesį į tai, kad „didelis iššūkis Europai yra plataus masto dezinformacijos, įskaitant klaidinančią ar atvirą melagingą informaciją, poveikis piliečiams“ ir kad „mūsų atvira demokratinė visuomenė priklauso nuo viešų diskusijų, leidžiančių gerai informuotiems piliečiams išreikšti savo valią per laisvus ir sąžiningus politinius procesus“.

Kita vertus, visuose kovos su dezinformacija veiksmuose turi būti visiškai gerbiamos pagrindinės teisės, šalys turėtų nepamiršti pagrindinės teisės į saviraiškos bei informacijos laisvę ir privatumą bei į subtilią pusiausvyrą tarp pagrindinių teisių apsaugos ir teisėto turinio sklaidos.

¹ The 2022 Code of Practice on Disinformation. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2022-strengthened-code-practice-desinformation>

1.2. Kritinis mąstymas ir aktyvus pilietiškumas

TARYBOS IŠVADOSE 2016 m. gegužės 30 d. dėl žiniasklaidos raštingumo ir KM ugdymo per švietimą ir mokymą² teigiama, kad KM yra pagrindinė kompetencija ugdant žiniasklaidos raštingumą ir aktyvų dalyvavimą pilietiniame gyvenime.

Žiniasklaidos raštingumo, t.y., gebėjimo naudotis žiniasklaidos priemonėmis – tai apima visus techninius, kognityvinius, socialinius, pilietinius ir kūrybinius gebėjimus, kurie sudaro galimybę naudotis tiek tradicinių, tiek naujų rūšių žiniasklaidos priemonėmis, jas kritiškai vertinti ir per jas bendrauti – svarba nuolat didėja. Tai glaudžiai susiję su aktyviu dalyvavimu demokratiname gyvenime, pilietiškumu ir gebėjimu kritiškai mąstant ir nepriklausomai priimti sprendimus, taip pat su savo veiksmų vertinimu, ir todėl gali sustiprinti jaunimo atsparumą ekstremistinėms kalboms bei dezinformacijai.

Žiniasklaidos raštingumas, t.y., gebėjimas naudotis žiniasklaidos priemonėmis, susijęs su raštingumu ir komunikaciniais įgūdžiais apskritai, taip pat apima kitus bendruosius gebėjimus, visų pirma socialinius ir pilietinius gebėjimus, kurie aiškiai susiję su kritiniu mąstymu, užtikrinant, kad žmonės galėtų vertinti įvairovę ir gerbti kitų žmonių nuomones bei vertybes, taip pat kultūrinį sąmoningumą ir raišką, kurie grindžiami gebėjimu susieti savo būdą išreikšti nuomonę su kitų žmonių, įskaitant skirtingos kultūros asmenis, nuomonių raiška.

Kalbant apie suaugusiųjų švietimą, dokumente valstybės narės raginamos:

- *Atsižvelgiant į mokymosi visą gyvenimą perspektyvą, siekti gerinti visų amžiaus grupių besimokančiųjų skaitmeninių įgūdžių lygį, kuris yra svarbi sąlyga jų gebėjimo aktyviai dalyvauti mūsų šiuolaikinių visuomenių demokratiname gyvenime, stiprinimui, taip pat jų galimybių įsidarbinti didinimui.*
- *Skatinti socialiniu požiūriu saugią mokymosi aplinką, tiek internete, tiek realiaame gyvenime, kurioje būtų galima atvirai svarstyti prieštarigus klausimus, išsaugoti žodžio laisvę ir įgalinti pedagogus inicijuoti ir vesti tokias diskusijas.*

Pasaulinė suaugusiųjų mokymosi ir švietimo ataskaita (GRALE) (GRALE 5, 2022). Šioje ataskaitoje UNESCO Mokymosi visą gyvenimą institutas³ daugiausia dėmesio skiria pilietiškumo ugdymui.

GRALE 5 ataskaitoje teigiama, kad pilietiškumo ugdymas gali būti laikomas natūraliu „pilietinio ugdymo“ tęsiniu: konkrečiai skatinant pilietinių teisių ir pareigų išmanymą ir kritinį supratimą, pilietinių, socialinių dorybių, ekonominių ir politinių dorybių ugdymą ir gebėjimą dalyvauti transformuojančiame dialoge, derybose ir sąveikoje.

² COUNCIL CONCLUSIONS of 30 May 2016 on developing media literacy and critical thinking through education and training. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/05/30/eycs-conclusions-developing-media-literacy/>

³ Global report on adult learning and education (GRALE) (GRALE 5, 2022). UNESCO Institute of Lifelong Learning. <https://www.uil.unesco.org/en/adult-education/global-report-grale>

Ataskaitoje pripažįstama suaugusiųjų švietimo vaidmens pilietiškumo ugdyme svarba ir kviečiama didinti suaugusiųjų švietėjų profesionalizaciją bei švietimo kokybę:

Pedagogų profesionalumo didinimas ir jų rengimas yra neatsiejamai susijęs su švietimo kokybe. <...> Pagrindinis ugdymo vaidmuo – būti vedliu ir pagalbininku, skatinančiu besimokančiųjų kritinį tyrimą ir, palaikant žinių, įgūdžių, vertybių ir nuostatų, skatinančių teigiamus asmeninius ir socialinius pokyčius, ugdymą. Suaugusiųjų švietėjai atlieka labai svarbų vaidmenį kuriant saugią, įtraukią ir veiksmingą pilietiškumo ugdymo aplinką, todėl turėtų būti atitinkamai plėtojamas jų profesionalumas, ypač atsižvelgiant į marginalizuotų ir nepalankioje padėtyje esančių grupių įtraukimą.

1.3. Kritinis mąstymas ir įgūdžiai bei kompetencijos

2020 m. Europos įgūdžių darbotvarkės⁴ 6 dalyje *Įgūdžiai, palaikantys dvigubo (skaitmeninio ir tvarumo) perėjimo procesą* pabrėžiama, kad „be techninių įgūdžių darbo rinkai vis labiau reikia horizontaliųjų įgūdžių, tokių kaip bendradarbiavimas, kritinis mąstymas ir kūrybiškas problemų sprendimas. <...>. Nors mokyklos turi atlikti savo vaidmenį, šie įgūdžiai dažnai vystomi ne mokantis formaliai, bet darbe ir visą gyvenimą.“

ES rekomendacija dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi kompetencijų (2018 m.)⁵ atkreipia dėmesį, kad bendrosios kompetencijos ugdomos visą gyvenimą, mokantis formaliai, neformaliai ir savaiminio mokymosi būdu įvairiose aplinkose, įskaitant šeimą, mokyklą, darbo vietą, kaimynystę ir kitas bendruomenes.

Svarbu, kad tokie įgūdžiai kaip kritinis mąstymas, problemų sprendimas, darbas komandoje, bendravimas, kūrybiškumas, derybos, analitiniai ir tarpkultūriniai įgūdžiai yra įtraukti į pagrindines kompetencijas.

Aštuonios pagrindinės kompetencijos yra:

- Raštingumo kompetencija
- Daugiakalbė kompetencija
- Matematinė kompetencija ir kompetencija gamtos mokslų, technologijų ir inžinerijos srityse
- Skaitmeninė kompetencija
- Asmeninė, socialinė ir mokymosi mokytis kompetencija
- Pilietiškumo kompetencija
- Verslumo kompetencija
- Kultūrinio sąmoningumo ir raiškos kompetencija

⁴ European skills agenda 2020.

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=9723&furtherNews=yes#navItem-1>

⁵ EU Recommendation on key competences for lifelong learning .May 2018. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>

1.4. Kritinio mąstymo kompetencijų sistema, sudaryta remiantis ES Rekomendacijos dėl pagrindinių visą gyvenimą trunkančio mokymosi kompetencijų aprašymais

Visos aštuonios kompetencijos apima KM subkompetencijas. Jas sujungus galima sudaryti bendrąją KM kompetencijų sistemą:

- Gebėjimas vertinti informaciją ir dirbti su ja. Asmenys turėtų kritiškai vertinti informacijos ir duomenų, pateiktų skaitmeninėmis priemonėmis, pagrįstumą, patikimumą ir poveikį bei žinoti teisinius ir etinius principus, susijusius su skaitmeninėmis technologijomis.
- Sąmoningas ir kritiškas, tačiau smalsus, atviras ir perspektyvus požiūris į skaitmeninių technologijų evoliuciją.
- Kritiškas pagrindinių nacionalinės, Europos ir pasaulio istorijos įvykių supratimas.
- Pagrindinių sąvokų ir reiškinių, susijusių su asmenimis, grupėmis, darbo organizacijomis, visuomene, ekonomika ir kultūra, išmanymas.
- Integruoti problemų sprendimo įgūdžiai, taip pat įgūdžiai pateikti argumentus ir konstruktyviai dalyvauti bendruomenės veikloje, taip pat priimant sprendimus visais lygmenimis – vietos, nacionaliniu, Europos ir tarptautiniu.
- Gebėjimas imtis veiksmų, iškilus galimybėms ir remiantis idėjomis, ir paversti jas kitiems svarbiomis vertybėmis.
- Iniciatyvumas ir atkaklumas bei gebėjimas bendradarbiauti planuojant ir įgyvendinant kultūrinę, socialinę ar finansinę vertę turinčius projektus.

II. Nacionaliniai teisės aktai ir politikos dokumentai

Darbo hipotezė dėl KM nuostatų vietos švietimo teisės aktuose buvo ta, kad KM gali būti paminėtas skyriuose, kuriuose aprašomi ugdymo tikslai ir principai. Kitas informacijos šaltinis – strateginiai politikos dokumentai, kurie galbūt galėtų apibūdinti KM ir pilietinės visuomenės plėtros būtinybę.

Deja, valstybės ir vietos savivaldos institucijos nemato piliečių kritinio mąstymo įgūdžių, kaip svarbios pilietinės visuomenės plėtros įrankio, svarbos. KT yra labai svarbi analizuojant procesus pačioje visuomenėje: „Pilietiškumo kompetencija – tai piliečių gebėjimas atsakingai veikti ir visapusiškai dalyvauti pilietiniame bei socialiniame gyvenime, remiantis socialinių, ekonominių, teisinių ir politinių sampratų bei struktūrų, pasaulinių pokyčių ir tvarumo supratimu.“⁶

2.1. Nacionaliniai teisės aktai

1. Latvijos ir Lietuvos nacionalinės teisės aktai dėl švietimo ar suaugusiųjų švietimo nemini KM nei kaip švietimo tikslo, nei kaip ugdymo principo.

2. Kroatijoje KM nurodytas Kroatijos kvalifikacijų sąrangos įstatyme⁷.

⁶ EU Recommendation on key competences for lifelong learning in May 2018.

<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>

⁷ Act on the Croatian Qualifications Framework. <https://www.zakon.hr/z/566/Zakon-o-Hrvatskom-kvalifikacijskom-okviru>

3. Nors Rumunijoje KM yra vadinama esmine kompetencija įvairiose nacionalinėse strategijose ir buvo įtraukta į iki-universitetinį švietimo įstatymą, nacionaliniuose suaugusiųjų švietimo teisės aktuose KM apskritai nebuvo paminėtas. Iki-universitetinio ugdymo įstatyme KM minima kaip nacionalinės mokymo programos dalis⁸.

2.2. Politiniai dokumentai

Kroatija.

Suaugusiųjų švietimo politikos dokumentuose KT neminimas.

Latvia

1. Politikos planavimo dokumentuose KM pasirodo tik paskutiniu laikotarpiu (2021-2027). Anksčiau KM nuostatos atsirasdavo tik kultūros ir žiniasklaidos politikos gairėse.

2. Nors Švietimo plėtros gairėse 2021-2027 kritinis mąstymas buvo iškeltas kaip esminis įgūdis kiekvienam, kontekstas rodo, kad jis atspindi tik programos „Mokykla 2030“ kuriamame ugdymo turinyje moksleiviams. Bet kuriuo atveju suaugusiųjų KM ugdymas neatsiranda gairių uždaviniuose. Kalbant apie suaugusiųjų švietimą, paminėti 2 bendrieji uždaviniai: *Kokybiška ir prieinama suaugusiųjų švietimo pasiūla ir Darnios suaugusiųjų švietimo sistemos plėtra*.

3. Ankstesnio laikotarpio dokumentuose KM aktualumas akcentuojamas visuomenės vertybinės orientacijos ir asmeninio kūrybiškumo kontekste. Pastarojo laikotarpio dokumentuose vyrauja supratimas apie KM kaip įrankį stiprinti saugumą nuo netikrų naujienų ir propagandos.

4. Sektorinės politikos aspektu KM akcentuojamas kultūros politikos dokumentuose, skaitmeninės transformacijos gairėse bei vaikų, jaunimo ir šeimos raidos gairėse. Nors pastaruoju metu išaugo suaugusiųjų mokymo, galinčio patenkinti darbo rinkos poreikius, paklausa, kritinis mąstymas kaip būtinas kvalifikuoto ir konkurencingo darbuotojo įgūdis, užimtumo ir ekonominės plėtros dokumentuose neminimas.

5. Kalbant apie profesijas, KM poreikis akcentuojamas žiniasklaidos specialistams, kultūros tyrinėtojams ir IKT sektoriaus specialistams.

Lietuva

1. Pagrindinis politikos dokumentas, patvirtintas 2023 m. gruodžio mėn., yra Valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ gairės⁹. Jame rašoma, kad „Todėl ypač svarbus tampa visapusiškas ugdymas, suprantamas ne tik kaip akademinės žinios, bet ir kaip kritinis mąstymas, kūrybiškumas, bendradarbiavimo ir kiti socialiniai emociniai įgūdžiai, reikalingi ateičiai, taip pat atsparumas ir gebėjimas pasirūpinti savimi ir kitais, kuriems reikia pagalbos“. Dokumente nenurodomos jokios amžiaus grupės, tačiau iš konteksto galima suprasti, kad pagrindinis dėmesys skiriamas formaliajam švietimui: „Integruota ir atvira švietimo sistema tarnauja

⁸ Preuniversity education law

https://edu.ro/sites/default/files/fi%C8%99iere/Minister/2023/Legi_educatie_Romania_educata/legi_monitor/Legea_invata_mantului_preuniversitar_nr_198.pdf

⁹ Roadmap for the State Progress Strategy 'Lithuania 2050'.

https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35435&p_t=287183

žmogui: suteikia laisvam žmogui reikiamų akademinių, kultūrinių, pilietinių ir socialinių žinių, puoselėja emocines ir politines kompetencijas, finansinius, žiniasklaidos, sveikatos ir aplinkosaugos raštingumo įgūdžius, ugdo savarankišką, atsakingą ir bendradarbiaujančią asmenybę.

2. Keista, bet Lietuvos švietimo politikos sutartyje (2021–2030 m.) KM nėra minimas¹⁰.

3. Aiškiau KM aptariamas Lietuvos kultūros politikos strategijoje, patvirtintoje LR Vyriausybės 2019 m.¹¹. Tai atsispindi trečiajame tikslė „Formuoti savo tapatybę kuriančios visuomenės kritinį mąstymą ir pilietiškumą“, kurį turėtų įgyvendinti du uždaviniai:

3.1. Uždavinys: Stiprinti gyventojų ir institucijų pilietinį aktyvumą ir žinias bei atsparumą informacinėms grėsmėms.

3.2. Uždavinys: Stiprinti visuomenės kritinį mąstymą profesionaliai vertinant kultūros reiškinius.

4. Lietuvos Respublikos aštuonioliktosios Vyriausybės programa (2020 m.)¹² KM laiko svarbia priemone apsaugoti nuo informacinių grėsmių ir stiprinti nacionalinį saugumą.

5. Matyti, kad KM politikų dažniausiai vertinamas kaip svarbi priemonė stiprinant gyventojų atsparumą išorinėms informacinėms grėsmėms.

6. Strateginių ir politinių dokumentų autoriai laiko KM svarbiu jaunajai kartai ir pamiršta suaugusius gyventojus, kurie yra didžioji piliečių ir rinkėjų dalis. Vieninteliu svarbiu dalyku politikai laiko išorinę dezinformacijos grėsmę.

Rumunija

1. Nacionalinėje Rumunijos darnaus vystymosi strategijoje 2030¹³ teigiama, kad KM yra tvaraus vystymosi tikslų dalis, garantuojanti kokybišką švietimą ir skatinanti mokymosi galimybes visą gyvenimą kiekvienam: *švietimas turėtų būti traktuojamas kaip procesas, kuris ruošia jaunąsias kartas ateities iššūkiams ir vyksta įvairiose situacijose ir visą gyvenimą, skatinant naujoves, nuopelnus, konstruktyvų kritinį mąstymą, smalsumą, elgesį ir emancipaciją.*

2. Nacionalinė suaugusiųjų mokymo strategija¹⁴ KM apibūdina kaip specifinę veiksmų kryptį horizontaliems įgūdžiams ugdyti: *be techninių įgūdžių, darbo rinkai reikia vis daugiau ir daugiau horizontalių įgūdžių, tokių kaip bendradarbiavimas, kritinis mąstymas ir kūrybiškas problemų sprendimas bei jų patvirtinimas ir pripažinimas naudojant mikrosertifikavimą, kurie gali palengvinti suaugusiųjų mobilumą ir tęstinį mokymąsi.*

¹⁰ Agreement on Lithuanian education policy (2021–2030). [Od2gpyvyhpo.pdf](https://od2gpyvyhpo.pdf) (lrv.lt)

¹¹ Programme of the eighteenth Government of the Republic of Lithuania. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalact/lt/tad/973c87403bc311eb8c97e01ffe050e1c>

¹² Programme of the eighteenth Government of the Republic of Lithuania. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalact/lt/tad/973c87403bc311eb8c97e01ffe050e1c>

¹³ National strategy for the sustainable development of Romania 2030 <https://www.edu.ro/sites/default/files/Strategia-nationala-pentru-dezvoltarea-durabila-a-Rom%C3%A2niei-2030.pdf>

¹⁴ National strategy for adult training 2023-2027

https://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/MMSS/Transparenta_decizionala/20230907_hg-snf-a-23_27-anexa1-strategie.pdf

3. Nacionalinės suaugusiųjų tęstinio mokymo strategijos 2024–2030 m. projektas¹⁵ (šiuo metu pateiktas visuomenės diskusijoms) laiko KM suaugusiųjų švietimo vertybių sistemos dalimi: *b. Asmens laisvė ir autonomija: strategijoje pabrėžiama asmens laisvės ir asmeninės autonomijos svarba, įskaitant tapatybę ir narysę bendruomenėje, saugumą, moralines ir materialines vertybes bei santykius su valdžios institucijomis ir paslaugų teikėjais. Šios vertybės suteikia galimybę gauti tinkamą darbą, ilgalaikio įsidarbinimo saugumą, kritinį mąstymą ir aktyvų dalyvavimą socialiniame ir ekonominiame dialoge, kurį palengvina naujosios technologijos, atliepančios strateginius įsipareigojimus gerinti pažintinius ir skaitmeninius įgūdžius.*
4. Nacionalinis pirminio išsilavinimo ir nuolatinio profesinio tobulėjimo įgyvendinimo plane¹⁶ KM laikomas viena iš priemonių, didinančių profesinio ir techninio mokymo patrauklumą: *kuriant patrauklias pirminio profesinio mokymo programas studentams, būtina remti skersinių įgūdžių, būtinų sėkmingam mokymuisi, ugdymą, kurie lengvintų karjeros pokyčius ir skatintų asmeninį tobulėjimą. Kompetencijos ir verslumas, skaitmeniniai įgūdžiai, kritinis mąstymas ir karjeros valdymo įgūdžiai tampa esminiais šiandienos dinamiškoje ir konkurencingoje socialinėje ir ekonominėje aplinkoje.*
5. Rumunijos švietimo skaitmeninio strategija – 2021–2027 m.¹⁷ KM laiko skaitmeninės kompetencijos dalimi. *Skaitmeninė kompetencija apima pasitikėjimą, kritišką ir atsakingą skaitmeninių technologijų naudojimą mokantis, dirbant ir dalyvaujant visuomeninėje veikloje. Skaitmeninė kompetencija apima skaitmeninį raštingumą, bendravimą ir bendradarbiavimą, žiniasklaidos raštingumą, skaitmeninio turinio kūrimą (įskaitant programavimą), saugumą (įskaitant gerovę / komfortą internetinėje aplinkoje ir kibernetinio saugumo įgūdžius), pagarbą intelektinei nuosavybei, problemų sprendimą ir kritinį mąstymą.*
6. Nacionalinėje finansinio švietimo strategijoje 2023-2030¹⁸ ypatingas dėmesys skiriamas projektinio mokymosi formai, kuri įgalina įgyti dalyvavimo įgūdžių įsitraukiant į veiklas, ne tik diskutuojant apie dalyvavimą; padeda ugdyti būtinus XXI amžiaus įgūdžius: kūrybiškumą, kritinį mąstymą, bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius, gebėjimą prisitaikyti ir atsakomybę.

III. Programos ir projektai

3.1. Kritiniam mąstymui skirti ES projektai

1. **ES projektų teikėjai.** ES projektus KM srityje įgyvendina įvairių institucijų ir organizacijų konsorciškai: suaugusiųjų švietimo centrai, aukštosios mokyklos, NVO, privačios įmonės, valstybinis švietimo sektorius. Informacijos šaltinis yra platforma <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects>. Rasta 14 projektų (2017-2023 m.), skirtų KM temai. Visus projektus finansavo „Erasmus+“ programa. Pagrindinė projektų idėja – jaunimo, suaugusiųjų ir senjorų KM įgūdžių ugdymas. Projektų koncepcijose pabrėžiama, kad KM yra priemonė, skirta sustiprinti suaugusiųjų informuotumą

¹⁵ Draft National strategy for continuous adult education 2024-2030
https://www.edu.ro/sites/default/files/Proiect_SNECA_24_30.pdf

¹⁶ National implementation plan for initial education and continuous professional development
https://www.edu.ro/sites/default/files/fi%C8%99iere/Cooperare-Internationala/2023/Romania_PNI-VET_RO.pdf

¹⁷ Strategy for the digitization of education in Romania - 2021-2027
https://www.edu.ro/sites/default/files/SMART_Edu%20-%20document%20consultare.pdf

¹⁸ The National strategy of financial education 2023-2030 https://www.edu.ro/sites/default/files/SNEF_proiect_2023.pdf

apie socialinius ir politinius procesus ir supažindinti juos su savo, kaip piliečių, teisėmis. Daugumoje projektų KM yra mokymosi objektas. Keliuose projektuose KM naudojama kaip priemonė gerinti įgūdžius kitose srityse, pvz., kalbų mokymasis, skaitmeniniai įgūdžiai, politinių sprendimų priėmimas.

2. ES projektų tikslai. Projektams būdinga didelė tikslų įvairovė. Sąlygiškai juos galima suskirstyti į bendruosius ir specifinius.

2.1 Bendrieji tikslai

- stiprinti gebėjimą veikti XXI amžiaus pasaulyje ir organizacijos/įstaigos reikalavimų individualioms asmenų kompetencijoms suprasti aplinkinio pasaulio procesus atliepimą.
- Gauti pagrindinių žinių apie Europoje skleidžiamos melagingos informacijos mechanizmus ir pasekmes.
- Didinti informuotumą ir pagrindines žinias apie „netikras naujienas“, dezinformaciją bei apie priemones joms aptikti.
- Pristatyti mokymąsi taikant žaidimo ir viktorinų formas kaip kompetencijų ugdymo ir įgalinimo metodiką.

2.2 Specifiniai tikslai

2.2.1 Suaugusiųjų švietėjams

- Suteikti suaugusiųjų mokytojams naują įrankį mokyti ir įgalinti bendruomenes bei suteikti joms praktinių įgūdžių.
- Parengti mokymo kursą ir mokymo medžiagą mokytojams ir kitiems ugdytojams, siekiant pagerinti jų gebėjimą teikti kokybiškas skaitmeninio raštingumo programas tėvų ir senelių auditorijai.
- Plėtoti suaugusiųjų švietėjų informacinių priemonių raštingumo įgūdžius ir efektyvaus tų įgūdžių mokymo kompetencijas (ypač dirbančių su nepalankioje padėtyje esančiais besimokančiais).

2.2.2 Suaugusiems

- Parengti 55+ žmones senėjimo procesui (funkcinis raštingumas).
- Parengti metodikas ir medžiagą, kurias tėvai ir seneliai galėtų naudoti su savo vaikais ir anūkais namuose.
- Plėtoti mokymosi būdus, kurie padėtų besimokantiems įgyti aktyvaus dalyvavimo įgūdžių, stiprintų jų supratimą apie socialinius ir politinius procesus bei supažindintų su jų pilietinėmis teisėmis.
- Padėti suaugusiems mokiniams atpažinti, nustatyti ir valdyti internetinės informacijos keliamą riziką.
- Gerinti ir plėsti kokybiškas mokymosi galimybes žemesnės kvalifikacijos suaugusiems, kuriems, patekus į darbo rinką, bus naudingi skersiniai įgūdžiai.
- Didinti suaugusiųjų (ypač nepalankioje padėtyje esančių) besimokančiųjų skaitmeninio ir informacinio raštingumo įgūdžius.

2.2.3 Mokymosi priemonių kūrimui

- Sukurti interaktyvią internetinę platformą, kuri palaikytų kūrybiškumo ir KM įgūdžių mokymąsi ir būtų instrumentas skersinių įgūdžių tobulinimui.
- Sukurti KM e-mokymosi platformą, pagrįstą Europos šalyse atliktų apklausų rezultatais, kuri taptų veiksminga KM įgūdžių ugdymo priemone.

3. Metodinis modelis/ugdymo programa. Metodinis modelis buvo rastas tik viename projekte¹⁹. Mokymo programa buvo rasta keturiuose projektuose²⁰. Kiti aštuoni projektai nepateikia nei metodinio modelio, nei mokymo programų.

4. Metodai. Projektuose naudojami įvairūs metodai. Metodų rinkiniai pateikiami kaip vienas iš projekto rezultatų, dažniausiai kaip metodinis vadovas. Projektuose taikomi metodai: diskusijos, darbas grupėse, refleksijos, ledlaužiai, viktorinos, įvairi skaitmeninė veikla. Vadovuose aprašomi ir metodai, ir konkrečios užduotys.

5. Trukmė. Projektuose sukurtų mokymo programų trukmė įvairi: nuo 6 iki 20 valandų.

6. Mokymų forma. Mokymo formos projektuose: kontaktinis mokymasis, mišrus mokymasis, skaitmeninės priemonės, žaidimų platformos ir mokymasis naudojant viktorinas.

7. Naudos gavėjas (tikslinė grupė). Daugeliu atvejų naudos gavėjas nenurodomas: nėra aiškus amžius, lytis, profesija, užimtumo statusas. Iš turimos informacijos galima daryti išvadą, kad daugumoje projektų pirmoji tikslinė grupė yra mokytojai, instruktoriai, socialiniai darbuotojai, konsultantai. Galutinė tikslinė grupė yra suaugusieji, jauni suaugusieji (kai kuriais atvejais, turintys sunkumų, esantys nepalankioje situacijoje), senjorai ir (arba) bendruomenė.

3.2 Kritinio mąstymo mokymo programos

Partnerių teikiamų mokymo programų pavyzdžius rasite dokumente „IO2-Priedai. Mokymo programos kritiniam mąstymui ugdyti“. Pateikiame bendrą apžvalgą.

1. Mokymo programų teikėjai. KM programas teikia privačios konsultacinės įmonės, viešasis sektorius (dažniausiai švietimas) ir NVO. Informacijos šaltinis – programų reklama internete. Programos yra skirtingos struktūros, dažnai labai trumpos ir, išskyrus kelias išimtis, jose neaprašoma metodika. Programos yra trijų tipų: 1) programos, kuriose KM yra mokymo dalykas; 2) programos, kuriose KM yra didesnės temos dalis; 3) programos, kuriose KM yra temos metodikos pagrindas.

2. Mokymų programos tikslai. Privačių įmonių vykdomos mokymo programos yra skirtos asmeniniam tobulėjimui, viešojo sektoriaus organizacijų – asmeniniam tobulėjimui ir organizavimui, o NVO – asmeniniam tobulėjimui, organizacijai ir bendruomenei. Kritinio mąstymo mokoma bendrai arba sąryšyje su argumentacija, netikromis naujienomis,

¹⁹ APPRICOT, <https://apricot4parents.org/parents-and-grandparents-en/>

²⁰ Boomerang, <https://www.boomerang-project.org/mooc-boomerang?lang=en>

CONCRIT, https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/22fbfb83-e576-40bb-8864-78c0f200d621/CONCRIT_Handbook.pdf

The CriticAl Thinking, https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/31f5b356-9d28-4b5e-8160-ad8f9d5b153b/CAT_guidelines_for_educators_EN.pdf

No Alternative Facts, https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/14bd76a7-a63c-423a-b353-5fe8aed17548/No_Alternative_Facts_Training_Programme_for_Adult_Educators.pdf

žiniasklaidos raštingumu, karo grėsme, sveikatos problemomis, dirbtiniu intelektu ir interneto sauga bei gamtos apsauga.

3. **Metodai.** Daugeliu atvejų mokymo metodai nėra nurodyti arba aprašyti labai abstrakčiai.

4. **Trukmė.** Programų trukmė svyruoja nuo 4 valandų iki 40 valandų. Projektuose, kai KM yra visose projekto dalyse kaip filosofinis pagrindas, trukmė gali būti iki 200 valandų.

5. **Mokymų forma.** Mokymo forma: mokymasis klasėje/auditorijoje, nuotolinis mokymasis ir mišrus mokymasis. Patirtinis mokymasis realiose gyvenimo situacijose dažniausiai įgyvendinamas su tiksline grupe kontaktuojant „gyvai“. Kai kuriais atvejais, pavyzdžiui, diskusijų, mokymasis taip pat gali būti organizuojamas internetu.

6. **Naudos gavėjas (tikslinė grupė).** Daugeliu atvejų naudos gavėjas nenurodomas: nėra aiškus amžius, lytis, profesija, užimtumo statusas. Iš turimos informacijos galima daryti išvadą, kad pagrindinės tikslinės grupės yra kvalifikacinių kursų, skirtų kritiniam savo studentų mąstymui ugdyti, dėstytojai ir vyresnio amžiaus žmonės, kurie dažniausiai dalyvauja žiniasklaidos ir informacinio raštingumo mokymuose.

3.3 Kritinio mąstymo projektų ir mokymo programų temos

Pateikiame KM temų, rastų projektuose ir mokymo programose, sąrašą. Temos išdėstytos pagal 1.4 skyriuje pateiktą kompetencijų sistemą:

Gebėjimas vertinti informaciją ir dirbti su ja. Asmenys turėtų kritiškai vertinti informacijos ir duomenų, pateiktų skaitmeninėmis priemonėmis, pagrįstumą, patikimumą ir poveikį bei žinoti teisinius ir etinius principus, susijusius su skaitmeninėmis technologijomis.

- *Informacinio karo įveikimas.*
- *Klaidinga informacija: melagingos informacijos tipologija, sklaidos mechanizmų poveikio ir apimtį supratimas. Kodėl tikime melaginga informacija? Kaip mūsų smegenys mus klaidina.*
- *Netikros naujienos ir dezinformacija. Dezinformacijos konceptualizavimas. Kaip kovoti su dezinformacija: įrankiai ir metodikos. Patarimai, kaip pastebėti netikras naujienas. Kaip atpažinti suklaidotas nuotraukas.*
- *Kompiuterinio raštingumo kursas: patikrinkite faktus.*
- *Sauga ir privatumas. Saugi ir atsakinga praktika. Kaip saugiai naršyti internete.*
- *Patirti mažiau nerimo sugebant objektyviau numatyti ir vertinti įvykius.*
- *Kaip atrinkti ir kritiškai įvertinti internete pateikiamą informaciją.*
- *Kokios yra pagrindinės saugesnio naudojimosi internetu taisyklės?*

Sąmoningas ir kritiškas, tačiau smalsus, atviras ir perspektyvus požiūris į skaitmeninių technologijų evoliuciją.

- Socialinis atstumas. Virtualių socialinių erdvių (internetu, socialinių tinklų, žaidimų) privalumai ir pavojai.
- Socialinių tinklų naudojimo nauda senjorams.
- Kaip atrinkti ir kritiškai įvertinti internete pateikiamą informaciją.
- Skaitmeninių įgūdžių ugdymas ir skaitmeninių priemonių naudojimas.
- Skaitmeniniai pavojai. Skaitmeninė tapatybė. Kibernetinis saugumas, elektroninės patyčios. Sukčiavimas.

- Žiniasklaidos ir informacinis raštingumas. Bendras informacinio raštingumo supratimas ES kontekste.

Kritiškas pagrindinių nacionalinės, Europos ir pasaulio istorijos įvykių supratimas.

Programose neradome jokių temų.

Pagrindinių sąvokų ir reiškinių, susijusių su asmenimis, grupėmis, darbo organizacijomis, visuomene, ekonomika ir kultūra, išmanymas.

- KM – socialinis mąstymas. KM kaip laisvė ir atsakomybė. Kritisė sąmonė ir kritinis refleksyvumas. Moralinės dilemos šiuolaikiniame pasaulyje.
- Socialinės tikrovės suvokimo ir interpretavimo problema. Kasdienis gyvenimas ir socialinio pasaulio mitologija. Kūrybiškumas kaip socialinio pasaulio supratimas ir interpretacija.
- Sąmokslų teorija. Kaip atpažinti sąmokslų teoriją. Nepaskęsti meilės ar sąmokslų teorijose.
- Internetinis radikalizmas ir ekstremizmas.
- Tarpkultūrinis supratimas ir santykiai.
- Socialinių grupių samprata. Galia, privilegija ir priespauda.
- Nešališkumas ir diskriminacija. Lygybė ir galimybių lygybė. Prietarų ir stereotipų valdymas.
- Socialinis-ekonominis pagrindas kaip svarbus veiksnys, įtakoiantis kritinį mąstymą.
- CT – politinio aktyvumo variklis?

Integruoti problemų sprendimo įgūdžiai, taip pat įgūdžiai pateikti argumentus ir konstruktyviai dalyvauti bendruomenės veikloje, taip pat priimant sprendimus visais lygmenimis – vietos, nacionaliniu, Europos ir tarptautiniu.

- KM samprata. KM raida: teorija ir praktika, prielaidos ir prielaidos. KM procesas, strategijos ir metodai. Kokie veiksniai turi įtakos KM? KM metodai. KM įgūdžių lygiai. Mąstymo gebėjimų vertinimas. Kas yra kritinis mąstytojas?
- Kritinio ir bendro mąstymo klaidos. Kokie veiksniai apsunkina efektyvių sprendimų priėmimą?
- KM organizacijos veiklai tobulinti ir stiprinti.
- KM problemų sprendimui. Sprendimų priėmimo proceso transformacija naudojant koučingo ir neurologijos priemones.
- Kognityvinių paklaidų suvokimas ir valdymas.
- Gebėjimas priimti savalaikius ir labiau pagrįstus sprendimus bei jų pataisymus įvairiose gyvenimo srityse.
- Kaip priimti efektyvesnius sprendimus. Kada reikia taikyti KM?
- Sprendimų priėmimo procesas: dvi mąstymo sistemos, turinčios įtakos sprendimams. Greitas ir lėtas mąstymas (D. Kahnemanas). Intuicija ir automatinis mąstymu pagrįsti sprendimai ir jų įtaka rezultatams.
- Situacijos ir konteksto supratimo svarba priimant sprendimus.
- Požiūrių ir prielaidų įtaka priimamų sprendimų kokybei. Prielaidų „spąstai“. Kaip dažnai prielaidas traktuojame kaip faktus?

- Kaip neapsigauti.

Gebėjimas veikti pagal galimybes ir idėjas bei kūrybiškai jas paversti vertybėmis kitiems.

- Konkrečių medijų raštingumo ir skaitmeninio pasakojimo poreikių nustatymas įvairiose aplinkose. Skaitmeninis pasakojimas pilietiniame ugdyme.
- Šeši kritinio mąstymo klausimai bet kokiai situacijai.
- Esminiai bendravimo elementai.
- KM plėtojimas bendradarbiaujant (aš ir kiti; aš ir grupė; mes esame grupė).
- Verslumo ir KM įgūdžiai mokantis anglų kalbos.
- Žaidimų platforma ir mokymasis taikant viktorinų metodą.

Iniciatyvumas ir atkaklumas bei gebėjimas bendradarbiauti planuojant ir įgyvendinant kultūrinę, socialinę ar finansinę vertę turinčius projektus.

- KM organizacijos veiklai tobulinti ir stiprinti.
- Praktinė veikla taikant KM ugdymo schemą, strategijas ir metodus organizacijoje. Patirties analizė ir aptarimas.
- KM plėtojimas bendradarbiaujant (aš ir kiti; aš ir grupė; mes esame grupė).
- Advokacija. Agitacijos kampanijos organizavimas ir vykdymas.

Išvados

1. KM yra pagrindinė kompetencija ugdant informacinį raštingumą ir aktyvų dalyvavimą pilietiniame gyvenime.

2. Valstybės ir vietos savivaldos institucijos nemato piliečių KM, kaip esminės pilietinės visuomenės plėtros įrankio, svarbos.

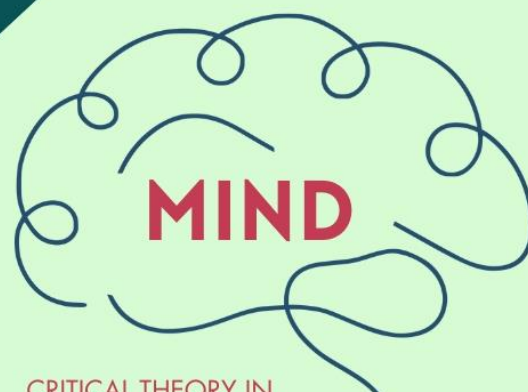
3. Tokie įgūdžiai kaip KM, problemų sprendimas, darbas komandoje, bendravimas, kūrybiškumas, derybos, analitiniai ir tarpkultūriniai įgūdžiai yra įtraukti į visas pagrindines kompetencijas. Jie dažnai kuriami už formalaus mokymosi ribų, darbe ir visą gyvenimą.

4. Projektų ir mokymo programų analizė parodė, kad yra daug įvairių temų, kurios gali būti išdėstytos pagal bendrąją KM kompetencijų sistemą:

- Gebėjimas vertinti informaciją ir dirbti su ja.
- Reflektyvus ir kritiškas požiūris į skaitmeninių technologijų raidą.
- Kritiškas pagrindinių nacionalinės, Europos ir pasaulio istorijos įvykių supratimas.
- Pagrindinių sąvokų ir reiškinių, susijusių su asmenimis, grupėmis, darbo organizacijomis, visuomene, ekonomika ir kultūra, išmanymas.
- Integruoti problemų sprendimo ir sprendimų priėmimo įgūdžiai.
- Gebėjimas pasinaudoti galimybėmis ir idėjomis ir kūrybiškai jas paversti vertybėmis kitiems.
- Iniciatyvumas ir atkaklumas bei gebėjimas bendradarbiauti, siekiant planuoti ir valdyti projektus, turinčius kultūrinės, socialinės ar finansinės vertę.

5. Šalyse partnerėse yra programų ir projektų, kuriais siekiama ugdyti KM įgūdžius, tačiau jie yra epizodiniai, nenuoseklūs ir trumpalaikiai.

6. Pagrindinės KT programų ir projektų tikslinės grupės yra kvalifikacinių kursų, skirtų ugdyti mokinių KM, dėstytojai ir vyresnio amžiaus žmonės.

CRITICAL THEORY IN
ADULT EDUCATION PRACTICE:
EMPOWERMENT FOR CRITICAL ACTIONS

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein. Project number: 2023-1-LT01-KA220-ADU-000153426